

SAIT ŠABOTIĆ, BIHOR NA RAZMEĐU VJEKOVA (1878-1914), ROŽAJE: INSTITUT ZA HISTORIJU, DEMOGRAFIJU I ANTROPOLOGIJU SANDŽAKA, 2025, 407. STR.

Mehmed Hodžić

U izdanju Instituta za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka objavljena je 2025. godine knjiga dr. Saita Šabotića pod naslovom *Bihor na razmeđu vjekova (1878-1914)*. Ova studija predstavlja prerađenu i za publikovanje pripremljenu doktorsku disertaciju koju je autor odbranio 2024. godine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli. Hronološki, ona obuhvata i analizira period od Berlinskog kongresa 1878. godine kao prijelomnog događaja u konačnom odvajanju Bihora, ali i Sandžaka općenito, od Bosne, pa do početka Prvog svjetskog rata kada je bihorski kraj već dvije godine bio inkorporiran u sastav Kraljevine Crne Gore. Strukturu knjige sačinjava, pored uvoda i zaključka na bosanskom i engleskom jeziku, šest poglavlja koja hronološkim slijedom predstavljaju tretiranu tematiku. Sastavni dio knjige čine i popis korištenih izvora i literature, stručne recenzije, kao i registri ličnih imena i geografskih pojmova.

Bihor predstavlja geografsku oblast na sjeveroistoku Crne Gore koja obuhvata dijelove današnjih općina Bijelo Polje, Petnjica i Berane. Autor u Uvodu ističe kako je Bihor „smješten između Tivranske klisure na jugu i Kumaničke klisure na sjeveru, omeđen rijekama Lim, Lješnica i Vrbička rijeka, kao i planinskim masivima Krstače, Žilindara i Crvenjače“, čime je čitatelju jasno predočen prostor

koji je bio predmet ovog istraživanja, a koji uz ranije navedenu hronološku odrednicu iz samog naslova knjige metodološki u potpunosti predstavlja ono što je autor sebi stavio kao zadatak proučavanja i elaboracije. Pristup koji je ostvaren u ovoj monografiji je višeslojan, što znači da je autor istražio, analizirao i predstavio različite aspekte tretirane teme, odnosno prošlost Bihora u naznačenom historijskom periodu posmatrao je kroz raznovrsne segmente, koji su, uobličeni u jednu cjelinu, rezultirali ovom studijom. Između tih aspekata posebno ističemo društveno-politički, kulturni i demografski. Zbog čega smo izdvojili ova tri? Predstavljajući društveno-politički razvoj Bihora od 1878. do 1914. godine autor je relevantnim činjenicama ukazao kako se odvijao politički život na ovom području, do kakvih je promjena dolazilo i kakvi su to bili utjecaji sa strane koji su direktno i indirektno imali udjela u historijskom i političkom razvoju ovoga kraja. Da se autor zadržao samo i na ovom pristupu, ova studija bi predstavljala važno historiografsko ostvarenje, jer bez obzira na sve savremene tendencije u nauci politička historija ipak predstavlja temelj na osnovu kojeg se mogu započinjati i ostvarivati sva ostala istraživanja svih segmenata u životu jednog pojedinca ili društva kao cjeline. Međutim, autor je ovom političkom kontekstu dao doprinos, odnosno obogatio ga, proučavajući i segmente razvoja kulture na području Bihora, što je u najvećoj mjeri obuhvatalo predstavljanje postojanja, razvoja i funkcionisanja obrazovnih, vjerskih i kulturnih ustanova muslimanske i pravoslavne konfesije. Kao treći, veoma važan aspekt, može se izdvojiti demografski, gdje je autor, onoliko koliko mu je to izvorna građa omogućavala, nastojao prikazati sve demografske promjene koje su zadesile Bihor u ovome periodu, bilo da se radilo o doseljavanju izgnanih na ovo područje ili iseljavanju iz njega.

Iako je predmet ove studije prošlost Bihora – dakle jasno i precizno određenog i omeđenog geografskog i povijesnog prostora, autor je posebnu pažnju posvetio važnim događajima, kako u ostatku Osmanske Države, tako i u državama koje su se nalazile u susjedstvu, a sve s ciljem da prikaže koliko su ta dešavanja imala utjecaja i upliva na stanovništvo Bihora i historijski razvoj tog područja. Tako je dr. Šabotić vrlo umješno sagledao i analizirao krupne historijske pojave i promjene, počevši sa Berlinskim kongresom, zatim okupacijom Bosne i Hercegovine, grčko-osmanskim ratom 1897. godine, Mladoturskom revolucijom, aneksijom Bosne i Hercegovine 1908. godine, sarajevskim atentatom 1914. godine i početkom Prvog svjetskog rata. Svi navedeni događaji su se na neki način održavali i na područje Bihora, koji je i inače bio mjesto preklapanja različitih interesnih sfera. Osmanska Država je nastojala ovaj prostor, kao sastavni dio

svoje teritorije, držati pod kontrolom i onemogućiti intenciju susjednih država da ga prisajedine sebi, Austro-Ugarska Monarhija nastojala je da preko njega ostvari svoj naum o povezivanju sa Solunom, dok su Srbija i Crna Gora imale teritorijalne pretenzije ka ovom području i kontinuirano su vršile propagandu među lokalnim pravoslavnom stanovništvom. Ne treba izostaviti ni jak albanski utjecaj koji je imao za cilj realizovati cjelovito i zaokruženo područje sa albanskom većinom, a kome bi pripadao i Bihor. Dakle, Bihor je kao pogranično područje, pored svih navedenih utjecaja, bio izložen i stalnim društvenim previranjima, konfesionalnim sukobima manjeg ili većeg intenziteta, ubistvima, pljačkanjima i prekograničnim bježanjima. Posebno treba istaći djelovanje komitskih odnosno hajdučkih četa, čije aktivnosti su u značajnoj mjeri bile podržane od strane Srbije i Crne Gore, koje su na taj način nastojale destabilizovati cjelokupno područje, zadati probleme osmanskoj upravi i međusobne muslimansko-pravoslavne sukobe iskoristiti za širenje svoje propagande u zaštiti jednovjerne braće, a sve s ciljem širenja vlastitih granica. Kada se svemu ovome doda i činjenica kako se i muslimansko stanovništvo u određenim periodima bunilo protiv osmanske vlasti, zbog, za njihova uvjerenja, pogrešnih segmenata u načinu upravljanja i državne porezne politike, onda je sasvim jasno da se na području Bihora na prijelomu 19. i 20. stoljeća odvijao vrlo intenzivan život, pa je samim tim autor imao vrlo zahtjevan zadatak da rekonstruiše i analizira sva navedena događanja.

U prvom poglavlju knjige, *Bihor u događajima od 1878. do 1898. godine – politički dodiri i utjecaji*, autor donosi pregled političkih i društvenih dešavanja na području Bihora nakon Berlinskog kongresa. Radi boljeg hronološkog sagledavanja stanja na terenu pojašnjena je i ranija uspostava Kosovskog vilajeta 1877. godine, čiji je sastavni dio bio cijeli Novopazarski sandžak, a samim tim i bihorski kraj. Bez obzira na ove administrativne promjene i izuzimanje spomenutog sandžaka iz Bosanskog vilajeta, područje Bihora je i dalje imalo poveznicu sa Bosnom, obzirom na to da su se nalazili u okvirima iste države. To je bitno naglasiti jer je odlukama Berlinskog kongresa došlo do prekida ove veze (iako je sultanov nominalni suverenitet nad Bosnom trajao sve do 1908. godine), pa je autor posebno predstavio refleksije ovih dešavanja i ulogu lokalnog stanovništva u otporu okupaciji Bosne i Hercegovine. Prepoznati su i analizirani utjecaji koji su u ovom periodu dolazili od strane Austro-Ugarske, Srbije i Crne Gore. Potonje dvije su imale velikog udjela u prekograničnim netrpeljivostima i sukobima. Upravo zbog zajedničkih vasojevsko-crnogorskih napada došlo je do migracionih pokreta kojima su muslimani Bihorci nastojali sačuvati vlastite živote i pokretnu imovinu. Crnogorski vladar, knjaz Nikola Petrović, podsticao

je svoje podanike na interesovanje za plodnu Limsku dolinu kao novu žitnicu Crne Gore, što je uzimano kao argument za različite incidente na području Bjelopoljske, Sjeničke i Beranske kaze. Izuzetno snažan intenzitet imao je i albanski utjecaj, koji je i kroz djelatnost Prizrenske lige nastojao ostvariti svoje težnje. Autor je znatnu pažnju posvetio i dešavanjima vezanim za Plav i Gusinje, odnosno odrazima ovog crnogorsko-osmanskog sukoba na stanovništvo Bihora, kao i refleksijama osmansko-grčkog rata iz 1897. godine, te mobilizaciji i učešću Bihoraca u istom.

Drugo poglavlje, naslovljeno *Obrazovne i kulturne prilike u Bihoru od 1878. do 1898. godine – sudari različitih svjetova*, donosi prikaz vjerskih i prosvjetnih ustanova muslimanske i pravoslavne konfesije na području Bihora. Kao specifično muslimanske institucije javljaju se mektebi, tekije, medrese, ruždije, kao i biblioteke. Obrazovne institucije za pravoslavnu djecu bile su vezane za crkve i manastire, a srbijanski i crnogorski utjecaj bio je vidljiv kroz propagandu koja se vršila preko ovih škola.

Bihor na razmeđu vjekova – doba ravnoteže u utjecajima naslov je trećeg poglavlja. U njemu je autor analizirao odnose Bihoraca i Vasojevića, odnosno nastojao je predstaviti dešavanja vezana za takozvani Kokošinji rat, oružani sukob muslimanskog i pravoslavnog stanovništva 1898. godine, koji je zaustavljen intervencijama sa Cetinja i iz Istanbula. Pored srpsko-crnogorskog utjecaja, na prijelomu dva stoljeća intenzivirane su i albanske političke ambicije. To se posebno osjetilo kroz djelatnost Pečke lige, čija agenturna mreža je vršila snažan pritisak na stanovništvo Bihora, osobito onog dijela koji je bio bliži Rožajama. Odgovor Bihoraca na ovaj albanski pritisak jednim dijelom je bila i Bihorska buna 1901. godine. Povod za njeno izbijanje bilo je uvođenje poreza osmine, umjesto dotadašnje desetine, od strane osmanskih vlasti. Lokalno stanovništvo se nije mirilo sa takvim odlukama, a posebno je bilo revoltirano zakupcima poreza, obično najbogatijim pojedincima, koji su se dodatno bogatili na račun osiromašenog stanovništva. Zbog toga je u julu 1901. godine došlo do zajedničkog protesta muslimanskog i pravoslavnog stanovništva iz Bihora i okoline Bijelog Polja. Zanimljivo je istaći da su na predvodnike ove bune znatnog utjecaja imali austrougarski agenti, koji su nastojali lokalno stanovništvo pridobiti za ciljeve njihove politike, primarno za izgradnju sandžačke željeznice. Naredbom kajmekama Nedžib-bega buna je ugušena uz više desetina ubijenih i ranjenih.

U četvrtom poglavlju pod naslovom *Prilike u Bihoru od 1902. do 1908. godine – jačanje utjecaja iz Srbije i Crne Gore*, predstavljena su dešavanja nakon

gušenja Bihorske bune. Osmanska Država je u ovome periodu izvršila određene administrativne izmjene, tako da je od dijelova Novopazarskog formiran Sjenički sandžak, a područje Bihora je u okviru kaze Bijelo Polje bilo njegov sastavni dio. Autor je istakao kako je ovo bilo vrijeme sve intenzivnijih utjecaja iz Srbije i Crne Gore. Djelatnost komitskih četa je bila u velikom zamahu, a posebno one pod vodstvom Petra Petrovića Hazanca, koji je počinio niz ubistava Bihoraca islamske vjeroispovijesti. Hajduci su po učinjenju ovih nedjela bježali od osmanskih organa vlasti preko granice na teritoriju Crne Gore, a zatim bi se nakon određenog vremena ponovno vraćali i nastavljali sa svojom hajdučijom. Sam Hazanac je više puta bio zatvaran od crnogorskih vlasti, ali je i vrlo brzo bio puštan na slobodu, što jasno govori kakve su bile crnogorske namjere u korištenju ovih komitskih četa za postizanje svoga političkog cilja. Autor je u ovom poglavlju analizirao i kakve su bile reakcije u Bihoru na mladotursku revoluciju i aneksiju Bosne i Hercegovine od Austro-Ugarske Monarhije. Formiranjem nove osmanske vlade u julu 1908. godine došlo je i do proglašenja Ustava, pa je među stanovništvom Bihora, primarno njegovom muslimanskom komponentom, došlo do svojevrsne podjele na pristalice i protivnike ustavnog poretka. Protiv aneksije bili su organizovani protesti na kojima su zajedno učestvovali muslimani i pravoslavci.

Peto poglavlje nosi naslov *Kultura kao vezivni faktor zajedničkog življenja u Bihoru*. U njemu je analizirano stanje muslimanskih i pravoslavnih prosvjetnih institucija na početku 20. stoljeća. Srbija i Crna Gora su svoj utjecaj najlakše ostvarivale preko škola i njihovog kadra. Koliko je njihova međusobna borba interesa bila izražena, govori i pokušaj crnogorskog „preuzimanja“ jedne škole u Bijelom Polju. Tada je direktor pljevaljske gimnazije, koja je bila pod srpskom kontrolom, zaprijetio da će otpustiti sve učenike iz Crne Gore i beranskog kraja ukoliko se u školi u Bijelom Polju ne imenuje učitelj kojeg će plaćati Srbija. Godine 1904. u bjelopoljskom kraju djelovale su dvije škole pod kontrolom Srbije i tri škole pod kontrolom Crne Gore. Autor je u ovome poglavlju predstavio i niz biografija Bihoraca koji su se školovali u sredinama izvan Bihora, te donio pregled kulturnog stvaralaštva muslimanskog i pravoslavnog stanovništva.

U posljednjem poglavlju, *Bihor od 1909. do 1914. godine – utjecaji postaju stvarnost*, autor rekonstruiše događaje vezane za crnogorsko osvajanje ovog prostora i posljedice koje je ono izazvalo među lokalnim stanovništvom. Nakon aneksije Bosne i Hercegovine počela je jačati ideja formiranja saveza balkanskih država protiv Osmanske Države i osvajanja njene teritorije. Jaku inicijativu za ovakve aktivnosti posebno je ispoljavala Crna Gora. Više manjih oružanih

sukoba i ubistava, te pojačana međukonfesionalna netrpeljivost uzrokovana vještom propagandom sa strane predstavljali su uvertiru u rat koji je Crna Gora objavila Osmanskoj Državi 8. oktobra 1912. godine, a ubrzo su je slijedile i ostale balkanske saveznice. Crnogorska vojska je relativno lako ušla na područje Bihora, a osvajanjem i Berana ovi prostori su definitivno postali sastavni dio Kraljevine Crne Gore, što je kod lokalnog muslimanskog stanovništva izazvalo strah i podozrenje. Kralj Nikola je tek u novembru 1913. godine uputio proglas u kome je obećao da će „on lično i njegova vlada učiniti sve da se tamošnjem stanovništvu obezbijedi puna lična i imovinska sigurnost.“ Međutim, autor navodi kako historijski izvori svjedoče o različitim vrstama nepravdi, zlostavljanja i pritisaka, među kojima su najradikalniji bili ograničavanje vjerskih sloboda i nasilno pokrštavanje. Ugrožavanje osnovnih ljudskih prava i strah od asimilacije bili su uzrokom novih migracionih kretanja kojima se muslimansko stanovništvo počelo iseljavati iz Bihora. Na njegova imanja nove vlasti naseljavale su pravoslavno stanovništvo te na taj način uveliko počeli mijenjati dotadašnju konfesionalnu i nacionalnu strukturu.

Izvori na osnovu kojih je nastala ova studija predstavljaju prvorazrednu neobjavljenu arhivsku građu pohranjenu u više arhivskih ustanova. Pored toga, autor se koristio i publikovanim izvorima, onovremenom štampom i mnoštvom relevantne literature. Upotrebom hronološko-tematske metode vrlo vješto je prikazao društveni i politički razvoj Bihora na prijelomu 19. i 20. stoljeća i taj izrazito turbulentan period adekvatno približio zainteresovanim čitaocima. Na kraju treba istaći da je dr. Šabotić, kao etablirani istraživač historičar, još jednom posvjedočio svoju opredjeljenost ka profesionalnom i objektivnom rekonstruisanju i analiziranju događaja iz prošlosti. Njegova knjiga, *Bihor na razmeđu vjekova (1878-1914)*, predstavlja vrijedan doprinos historiografiji i označava neizbježan temelj za sva naredna detaljnija istraživanja pojedinih segmenata u okviru tretirane teme.